

Drogvaneundersökning i Göteborgs kommun

Teknisk rapport

2016

Isabella Gripe

C.A.N CENTRALFÖRBUNDET
FÖR ALKOHOL- OCH
NARKOTIKAPPLYSNING



CAN – ett nationellt kompetenscentrum

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Våra återkommande nationella undersökningar är Skolelevers drogvanor och Monitormätningarna. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar på uppdrag av kommuner och län. CAN är en ideell förening med medlemsorganisationer och med ombud i alla län. Läs mer om oss på www.can.se.

Innehåll

Inledning	4
Om undersökningen och rapporten	5
Tillförlitligheten i enkätsvar.....	5
Undersökningens genomförande.....	5
Bortfall	6
Kontroll och justering av data	7
Om undersökningen i Göteborgs kommun	8
Referenser	9

Bilaga 1: Frågeformulär

Inledning

Ur ett folkhälsopolitiskt perspektiv är kännedom om människors hälsorelaterade beteenden mycket betydelsefull. Särskilt ungdomars olika hälsovanor är många gånger av intresse, inte minst när det gäller droganvändning. Flertalet länder genomför därför frågeundersökningar om ungdomars drogvanor och ofta genomförs dessa i skolmiljö. I Sverige har undersökningar om skolelevs drogvanor genomförts på nationell nivå sedan 1971 i årskurs 9 och sedan 2004 bland elever i år 2 på gymnasiet.

Det är känt att användning av alkohol och andra droger kan variera mellan olika regioner och att variationerna inom ett land kan vara större än mellan länder. Därför är det av intresse att ha tillgång till regionala data för att bättre förstå hur regionen förhåller sig till riksgenomsnittet och för att få en uppfattning om vilka områden som kan prioriteras vid preventiva insatser.

Alltsedan 1990-talet har CAN på uppdrag av kommuner och län åtagit sig att göra regionala datainsamlingar i samband med ordinarie riksundersökning. I anslutning till 2016 års rikstäckande undersökning av skolelevs drogvanor beställde Göteborgs kommun en totalundersökning gällande regionens elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2. I uppdraget ingick att CAN genomför datainsamlingen, läser in enkätsvaren och levererar dessa digitalt i en datafil tillsammans med de programmeringsfiler som använts för att tvätta datamaterialet samt för att skapa nya variabler. En teknisk beskrivning av undersökningen och bortfallet följer i denna rapport, endast skolor i Göteborgs kommun ingår i rapporten.

Om undersökningen och rapporten

Tillförlitligheten i enkätsvar

I olika frågeundersökningar riktade till den vuxna befolkningen har det visat sig finnas en särskild ovilja bland respondenterna att redovisa känsliga förhållanden samt att de medvetet eller omedvetet tenderar att underskatta sin konsumtion av till exempel alkohol och tobak. Att samma ovilja kan förekomma bland ungdomar är troligt och det kan således inte uteslutas att somliga elever i föreliggande studie rapporterat en för låg konsumtion av olika droger (s.k. underrapportering). Även motsatsen kan dock förekomma, det vill säga att respondenterna uppger en högre konsumtion än den sanningsenliga (s.k. överrapportering). En möjlig orsak till att uppge en alltför hög alkoholkonsumtion kan vara bland annat leklust och viljan att imponera på sina kamrater.

För att minska risken att eleverna inte svarar sanningsenligt genomfördes undersökningen anonymt under skrivningsliknande förhållanden och eleverna förseglade själva sina kuvert med enkäten i. Vid genomförandet var en lärare närvarande i klassrummet för att bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen i övrigt utfördes enligt CAN:s instruktioner. Vidare genomfördes kontroller av datamaterialet för att hitta uppenbart undermåligt eller oseriöst ifyllda enkäter.

Ovanstående rutiner ger givetvis inte någon garanti för att de redovisade resultaten är korrekta, men åtgärder har alltså vidtagits för att så långt som möjligt hantera denna typ av problem. Nedan redovisas mera detaljerat hur datainsamlingen har genomförts och avslutningsvis ges en övergripande bedömning av det insamlade datamaterialets kvalitet.

Undersökningens genomförande

Undersökningen i Göteborgs kommun genomfördes som en totalundersökning i årskurs 9 och gymnasiet år 2. Datainsamlingen pågick under vecka 9–12 (29 februari–27 mars) och enkäterna skickades till respektive skola i vecka 8. I gymnasiet år 2 gavs de klasser som hade praktik eller liknande under den ordinarie svarstiden möjlighet att besvara enkäten när de kom tillbaka till skolan, dock inte senare än 30 april. I årskurs 9 försvann några försändelser i postens hantering, dessa skickades ut på nytt men hann inte inkomma innan den ordinarie svarstiden löpt ut, i samråd med uppdragsgivaren togs beslutet att dessa klasser (totalt 12 stycken) ändå skulle få ingå.

Innan enkäterna postades informerades rektorerna på de skolor som skulle delta om undersökningen. Lärarna fungerade som enkätledare och erhöll anvisningar från CAN för hur detta skulle gå till. Enligt instruktionerna besvaras enkäterna i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. För att skydda anonymiteten ska varje elev få ett omärkt kuvert utdelat tillsammans med enkäten. När eleven svarat förseglar denne enkäten med kuvertet. Det är frivilligt att delta och om eleverna inte vill medverka lägger de enkäten ofylld i svarskuvertet. Eleverna informeras om att svaren endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas.

Läraren ombeds att inte gå omkring i klassrummet under genomförandet samt att fylla i en klassrapport, där bland annat antal frånvarande elever noteras. För mer information om skolundersökningarnas genomförande se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe, 2013).

Frågeformuläret som eleverna i Göteborgs kommun besvarade innehöll, utöver de frågor som användes i riksundersökningen, fyra extra frågor. Dessa frågor placerades i slutet av

formuläret, på grund av det fanns inte utrymme för eleverna att lämna kommentarer i slutet av enkäten.

Bortfall

Ett omfattande bortfall kan ha betydelse för de insamlade resultatens giltighet. Detta måste beaktas när resultaten tolkas och jämförs med andra undersökningar. I den här typen av undersökningar finns två huvudtyper av bortfall. Det ena utgörs av de elever vars klasser av olika skäl inte deltagit i undersökningen (s.k. klassbortfall) och det andra av enskilda elever som varit frånvarande i samband med datainsamlingen eller av andra skäl inte ingår i det bearbetade datamaterialet (s.k. elevbortfall).

Klassbortfall

Med klassbortfall avses klasser som skulle deltagit i undersökningen men som av olika skäl inte ingår i det slutgiltiga datamaterialet. Ofta beror detta bortfall helt enkelt på att klassen inte har deltagit. Det kan också ha tekniska orsaker som att klassen har svarat för sent eller inte har använt de individuella svarskuverten och därför inte inkluderats i bearbetningen. Kuverten är väsentliga för elevernas integritet men också för viljan att rapportera känsliga beteenden, varför dessa klasser utesluts.

Av tabell A framgår att 9 av 206 möjliga klasser i årskurs 9 inte deltog i Göteborgs kommun, vilket innebar ett klassbortfall på 4 %. I gymnasiet år 2 var klassbortfallet något högre, 12%. I båda årskurserna var den vanligaste orsaken uteblivet deltagande och endast ett fåtal klasser sorterades bort av tekniska orsaker.

Tabell A. Klassbortfall. Antal klasser i urvalet, antal klasser som ej deltagit, tekniskt klassbortfall samt totala bortfallet på klassnivå (%) i Göteborgs kommun. 2016.

	Göteborg Årskurs 9	Göteborg Gymnasiet år 2
Klasser i urvalet, antal	206	289
Klasser som ej deltagit, antal	8	32
Tekniskt klassbortfall, antal	1	4
Bortfall på klassnivå, antal (%)	9 (4 %)	36 (12 %)

Elevbortfall

I tabell B redovisas individbortfallet. Detta består av elever (i deltagande klasser) som av olika anledningar var frånvarande vid undersökningstillfället.

I Göteborgs kommun uppgick det totala individuella bortfallet till 19 % i årskurs 9, i gymnasiet år 2 var motsvarande siffra 21 %. I samband med datainsamlingen anger lärarna till frånvaron och som framgår av tabell B var sjukdom eller annan giltig frånvaro de vanligaste orsakerna till individuellt bortfall.

Tabell B. Elevbortfall. Bortfallsorsaker samt total frånvaro på elevnivå i Göteborgs kommun. Procent. 2016.

	Göteborg Årskurs 9	Göteborg Gymnasiet år 2
Frånvaro ^{a)}	19	21
Sjuk	7	8
Annan giltig frånvaro	7	7
Ogiltig frånvaro	5	6

a) Baserat på lärarnas rapporter.

I anslutning till 1993 års nationella undersökning genomfördes en särskild studie i årskurs 9 i Stockholms skolor. Då gjordes även en uppföljning av bortfallet (som då var ca 10 %) genom att de elever som var frånvarande vid undersökningstillfället fick besvara formuläret när de återvände till skolan. Som väntat redovisade eleverna i bortfallsuppföljningen en mer omfattande konsumtion av alkohol, narkotika och tobak än i undersökningsmaterialet.

De ursprungliga undersökningsresultaten påverkades emellertid inte med mer än enstaka procentenheter vid inkludering av de senare inhämtade uppgifterna (Andersson & Hibell 1993). Denna studie indikerar alltså att ett förhållandevis begränsat bortfall i skolundersökningar inte påverkar resultaten i någon avgörande omfattning.

Kontroll och justering av data

Svaren i pappersenkäterna transformeras till digitala data med hjälp av en skanner. Vid in-skanningen uppmärksammar systemet tvetydiga eller svårtolkade markeringar varpå noggranna manuella kontroller genomförs. Dessutom behövs manuellt stöd även vid tolkningen av handskrivna svar på öppna frågor.

Innan resultatanalyserna påbörjas exkluderas de formulär som bedöms vara uppenbart skämtsamt, överdrivet eller otillräckligt ifyllda. Exkluderingen görs med fasta kriterier via fyra förprogrammerade datafilter (se bilaga 1 för frågeformuleringar):

Filter 1: Ej svarat på 5 eller fler av 9 centrala frågor: FR5, FR11, FR15, FR28, FR34, FR35, FR36, FR40 och FR45.

Filter 2: Svarat "Ja" på alla narkotiska preparat i FR46 (förutom alternativen "Vet ej" och "Annan typ").

Filter 3: Svarat "två gånger eller mer" på 16 eller fler av 18 frågor gällande problem i samband med att en druckit alkohol (FR33).

Filter 4: Angett en total alkoholkonsumtion överstigande 100 liter ren alkohol senaste 12 månaderna. Den totala volymen skapas utifrån frågor om de olika dryckernas kvantitet och frekvens (FR18–27).

Alla enkäter som uppfyller något av de ovanstående villkoren filtreras bort. Utöver detta sänks dessutom alkoholkonsumtionen till 50 liter ren alkohol för de elever som når en total konsumtion om 51–100 liter de senaste 12 månaderna. För motivering och utförligare beskrivning av detta se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe 2013).

Antalet inkluderade formulär från elever som går i skolan i Göteborgs kommun framgår av tabell C. I tabell C redovisas också de som valt att avstå från att delta i undersökningen samt det tekniska bortfall som uppstår när enstaka enkäter skickats in utan individuella svarskuvert tillsammans med en klass där övriga enkäter legat i svarskuvert.

I Göteborgs kommun valde 14 elever i årskurs 9 och 20 elever i gymnasiet år 2 att avstå från att delta i undersökningen. Totalt 99 enkäter (2,6 %) exkluderades på grund av oseriösa eller undermåliga svar i årskurs 9. I gymnasiet år 2 exkluderades 90 (2,1 %) enkäter. Två enkäter i vardera årskurs exkluderades eftersom de inkom utan individuellt svarskuvert.

Tabell C. Inkluderade och exkluderade formulär i Göteborgs kommun. Antal och procent. 2016.

	Göteborg Årskurs 9	Göteborg Gymnasiet år 2
Antal inkluderade formulär	3 174	4 249
Avstått deltagande	14 (0,4%)	20 (0,5%)
Ej individuellt svarskuvert	2 (0,1%)	2 (0,0%)
Exkluderade pga. oseriösa/överdrivna	99 (2,6%)	90 (2,1%)

Om undersökningen i Göteborgs kommun

I anslutning till 2016 års rikstäckande undersökning av skolelevs drogvanor beställde Göteborgs kommun en totalundersökning i årskurs 9 och gymnasiets år 2.

De allmänna representativitets- och tillförlitlighetsproblem som nämnts tidigare i rapporten bör naturligtvis beaktas vid tolkningen av resultatet och ett viktigt påpekande är att enskilda siffror snarare bör ses som en storleksordning på konsumtionen av ett visst preparat än som ett exakt mått på det verkliga beteendet. Detta talar för att det är mer meningsfullt att till exempel jämföra olika grupper med varandra än att dra alltför kategoriska slutsatser utifrån enskilda frekvenser.

CAN:s standardprocedur för datainsamlingens genomförande har följts i Göteborgs kommun, med den enda kända avvikelserna att 12 klasser i årskurs 9 tilläts att fylla i enkäterna efter att svarstiden löpt ut. Särskilt positivt var att klassbortfallet var lågt i båda årskurserna. Sammantaget pekar allt på en väl genomförd datainsamling som genererat data av god kvalitet för kommunen.

Referenser

Andersson B & Hibell B (1993). *Skolelevs drogvanor 1993*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Rapport nr 135. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.